

Krzysztof Stachura¹

Obywatelskość w partnerstwie. Praktyki współpracy oraz wsparcia w doświadczeniu gdańskich aktywistek

W tekście opisuję, na czym polega charakterystyka i znaczenie rozwijania przez kobiety partnerstw w polu działań obywatelskich. Przedstawiam specyfikę mechanizmów animowanego przez kobiety obywatelskiego współdziałania, dodatkowo ukazując wagę powiązanego z nim wsparcia. Analizę prowadzę na podstawie danych pochodzących z indywidualnych wywiadów pogłębionych przeprowadzonych wśród grupy społeczniczek w Gdańsku ($n = 30$). Ta oddolna perspektywa umożliwia rekonstrukcję narracji o znaczeniach nadawanych praktykom współpracy i wsparcia w działaniach obywatelskich. Z zebranego materiału wynika, że skłonność gdańskich aktywistek do budowania i zagęszczania sieci relacji jest kluczowym czynnikiem zmiany na trzech poziomach: (1) umożliwia poszerzenie pola działań obywatelskich, (2) pozwala podnieść poziom jakości prowadzonych działań oraz (3) przynosi wiele pozytywnych rezultatów, zarówno dla jednostek, jak i społeczności.

Słowa kluczowe: obywatelskość, partnerstwo, współpraca, wsparcie, Gdańsk

Citizenship in partnership. Collaboration and support practices and their social significance in the experience of women's activists in Gdańsk

The paper presents the characteristics and significance of developing women partnerships in the field of civic activities. The specificity of the mechanisms of women's civic collaboration is introduced, along with the relevance of support. The analysis is based upon data from in-depth interviews conducted among women social activists in Gdańsk ($n = 30$). The bottom-up perspective allows for a reconstruction of the narratives on the meanings attached to the practices of collaboration and support within the frame of civic activities. Based on the collected data, it can be seen that the propensity of women social activists in

¹ Uniwersytet Gdański, krzysztof.stachura@ug.edu.pl.

Gdańsk for building and densification of networks of relations is a key factor for change in three dimensions: (1) it allows for a broadening of the field of civic activities, (2) it enables to increase the level of quality of the actions undertaken and (3) it brings about several positive effects, both for the individual and the community.

Keywords: citizenship, partnership, collaboration, support, Gdańsk

Wprowadzenie

W badaniach nad obywatelnością kluczowe znaczenie ma struktura postaw i zachowań obywatelskich. Wielość formuł zaangażowania na rzecz dobra wspólnego staje się istotnym wymiarem jakości życia publicznego – świadczy o sile kapitału społecznego, jest przejawem identyfikacji mieszkańców ze społecznościami, do których przynależą, i stanowi dowód na poziom dojrzałości zaangażowania na rzecz otoczenia. Jednym z wymiarów obywatelkości, który dostarcza wartościowej wiedzy na temat charakteru i specyfiki życia publicznego, jest skala relacji partnerskich. Zachowania obywatelskie mogą być realizowane indywidualnie, niezależnie od innych osób, lecz wiele z nich wymaga współdziałania. Różnorakie praktyki współpracy mogą stanowić rodzaj „smaru” dla sfery działań obywatelskich – wzmacniają ją, napędzają i zagęszczają (zob. np. Putnam 2000).

Rola współdziałania i wsparcia w działaniach obywatelskich przybiera szczególną formę w przypadku aktywności podejmowanych przez kobiety – z kilku powodów. Po pierwsze, działając społecznie, kobiety są postrzegane jako otwarte na rozmowę i współpracę (zob. np. Matysiak 2014), a przy tym chętnie angażują się w działania, które wymagają samoorganizacji, sieciowania i łączenia zasobów (zob. np. Wood, Pennybacker 1914). Po drugie, niektóre formy działań obywatelskich, często chętnie podejmowane przez kobiety, bywają niedostrzegane lub pomijane w analizach obywatelkości. Dotyczy to np. aktywności niesformalizowanej i niezinstytucjonalizowanej (zob. np. Wilson 2000) czy pracy opiekuńczej (Herd, Meyer 2002). Po trzecie, kobiety w większym stopniu niż mężczyźni są skłonni przejawiać postawę zorientowania na dobro innych, co uznają za ważny korelat otwartości na podejmowanie współpracy i oferowanie wsparcia. Z danych, które zebrano w Gdańsku, wynika, że gdańszczanki znacznie częściej niż gdańszczanie (różnica statystycznie istotna) identyfikują się z tezą, że trzeba być bardziej wrażliwym i gotowym do niesienia pomocy innym ludziom. Taką deklarację złożyło 79,3% kobiet i 66,4% mężczyzn (Ciechorska-Kulesza et al. 2019)².

² $\chi^2 = 23,228$; $df = 2$; $p < 0,01$; $V_c = 0,154$.

Badanie kobiecych praktyk współpracy i wsparcia w działaniach obywatelskich przypada też na okres dynamicznego wzrostu zaangażowania Polek w aktywność w organizacjach kobiecych. O ile w latach 1998–2012 odsetek respondentek poświęcających swój czas wolny na aktywność w organizacji o profilu kobiecym oscylował wokół 1%, o tyle od 2016 r. zauważalny jest silny trend wzrostowy. W 2016 r. swoje zaangażowanie deklarowało 2,6% badanych, w 2018 r. – 3,3%, a w 2020 r. – już 5%. Poza tym kobiety częściej niż mężczyźni (odpowiednio 45% i 40%) deklarują podejmowanie pracy społecznej w organizacjach obywatelskich. Wyraźnie więcej jest też kobiet, które angażują się w działanie trzech lub więcej organizacji (20% w porównaniu do 13% mężczyzn) (CBOS 2020).

Tekst stanowi próbę odpowiedzi na pytanie o rolę praktyk współpracy i wsparcia w podejmowaniu przez kobiety aktywności obywatelskiej, a w konsekwencji także jakości tych działań oraz ich społecznych oddziaływań. W artykule badam specyfikę i charakter budowania partnerstw w działaniach obywatelskich animowanych przez gdańskie społeczniczki, akcentując społeczno-kulturowy kontekst zaangażowania obywatelskiego i wskazując, jakie korzyści (zarówno dla aktywistek, jak i dla otoczenia) płyną z podejmowania współpracy i oferowania innym wsparcia. Interesuje mnie rekonstrukcja doświadczeń obywatelskich gdańskich działaczek. Jej celem jest analiza tego, w jaki sposób kobiety budują w praktykach współpracy kapitał społeczny i jakie są tego efekty.

Na podstawie danych jakościowych studiuję kobiece narracje o zaangażowaniu obywatelskim, poszukując weryfikacji tezy o współpracy jako „smarze” aktywności na rzecz dobra wspólnego. W tym celu przyglądam się specyfice sieci społecznych gdańskich aktywistek, ich wizji i pomysłom budowania partnerstw. Analizuję, jak za sprawą praktyk współpracy poszerza się pole działań obywatelskich i konsekwencje tego procesu. W zrealizowanym studium interesowały mnie „dobre” praktyki współpracy i wsparcia. Akcent w doborze i interpretacji materiału empirycznego pada więc głównie na silne strony budowania partnerstw i społeczne zyski, nie zaś, również obecne w animowanych przez kobiety działaniach obywatelskich, trudności, wyzwania i napięcia związane z podejmowaniem współpracy.

Nie było też moim zamierzeniem przedstawienie w tekście konkretnych przykładów przedsięwzięć, które można byłoby potraktować jako wzorcowe czy modelowe. Jeśli odwołuję się do konkretnych sytuacji czy wydarzeń, interesują mnie przede wszystkim funkcje, jakie one pełnią, a co za tym idzie: stanowiący ich konsekwencję nieoczywisty mechanizm rozbudzania u aktywistek postawy obywatelskiej.

Obywatelskość w partnerstwie – kontekst teoretyczny

Zasadniczy punkt odniesienia w prowadzonej przeze mnie analizie stanowi pojęcie obywatelskości. Przyjmuję, że jest ona rodzajem wspólnotowego zobowiązania, specyficzną postawą, która warunkuje podejmowanie określonych zachowań na rzecz dobra ogółu (Wnuk-Lipiński 2005). Obywatelskość rozumiem jako kompetencję umożliwiającą zaangażowanie się dla innych (Wiłkomirska 2013), dyspozycję, którą można rozwijać i której jednostka uczy się poprzez aktywną obecność w życiu publicznym. W tym znaczeniu staje się ona pewną filozofią bycia obywatelem (Ozga 2011), czymś, co z jednej strony powstaje (tworzy się) w praktyce współpracy i współdziałania, a z drugiej strony – pełni funkcję biograficznego wyboru (Peisert 2018). Obywatelskość jest potencjalnością, która może przekładać się na określone działania (Czerwiński 2019). W praktyce jest kluczową postawą warunkującą zaangażowanie społeczne.

W bliskiej mi tradycji liberalnego pluralizmu sensem obywatelskości jest położenie nacisku na różnorodność praktyki społecznej i realizację postawy zaangażowania na rzecz otoczenia (Turner 1990). Może ono przybierać różnorodny charakter – zarówno działań realizowanych w sposób formalny (np. w ramach fundacji czy stowarzyszeń), jak i nieformalny (np. w grupach sąsiedzkich czy w kołach zainteresowań). Praktyki obywatelskie obejmują też działania z wielu obszarów o różnej skali i charakterze – od wolontariatu, przez działania edukacyjne, po ruch samopomocowy (Mularska-Kucharek, Świątek 2011). Zalicza się do nich zarówno społecznikostwo i partycypację społeczną, jak też indywidualną aktywność polityczną (np. udział w demonstracjach) oraz partycypację polityczną (Klamut 2013).

Warto podkreślić, że niektóre przejawy obywatelskości, przede wszystkim te niesformalizowane, realizowane oddolnie w lokalnych społecznościach, bywają niedostrzegane i ignorowane (zob. np. Ekiert, Kubik 1999; Łabędź 2016), co zresztą znajduje odzwierciedlenie w licznych analizach polskiego społeczeństwa obywatelskiego (Czerwiński 2014). W prowadzonym przeze mnie studium badam także te „niewidzialne” przejawy obywatelskości. Interesuje mnie ten jej wymiar, w ramach którego bycie obywatelem bądź obywatelką jest formą autoekspresji, opiera się na rozwijaniu umiejętności współpracy z innymi i bazuje na uczeniu działania w przestrzeni publicznej (Jurgiel-Aleksander 2019). Szczególnie uważnie przyglądam się tym aspektom obywatelskości, które wiążą się z funkcjonowaniem w partnerstwach: budowaniem wspólnych identyfikacji, poszukiwaniem sprawstwa we współpracy, zdolnością do (samo)organizacji oraz wypracowywaniem konsensusu.

W kontekście prowadzonej analizy istotne znaczenie ma przede wszystkim lokalny wymiar obywatelskości (zob. np. Lewenstein 1999). Budowane partnerstwa

i oferowane w ich ramach formy wsparcia często są zadzierzgiwane i rozwijane oddolnie w lokalnych społecznościach. To właśnie w mikroskali rozpoczyna się budowa sieci relacji, tworzenie powiązań i opracowywanie nowych pomysłów na współpracę. Jakość tych działań zależy od warunków, w jakich będą prowadzone. Procesowi zaangażowania obywatelskiego sprzyjają: przyjacielska atmosfera, poczucie sprawstwa i możliwość elastycznego zaangażowania (Szczepańska 2018). Dla kobiet szczególnie ważne będą także poczucie bezpieczeństwa (Klamut 2014) oraz poczucie zaufania (Miranti, Evans 2019). Wszystkie te czynniki bezpośrednio lub pośrednio warunkują możliwość realizowania różnorodnych praktyk współpracy i wsparcia.

W części empirycznej tekstu charakteryzuję naturę obywatelskich partnerstw na podstawie narracji kobiet. Podkreślam w tym miejscu ten fakt, ponieważ dominujące, tradycyjne wizje społeczeństwa obywatelskiego są męskocentryczne (zob. np. Vogel 1991; Walby 1994), a przez to mogą wykluczać ważne dla kobiet elementy zaangażowania obywatelskiego przynależące do obszaru prywatności, np. uczucia czy cielesność. W efekcie utrudnia to kobietom budowanie ich sprawczości jako obywaterek, obsadzając je w tradycyjnych rolach, zgodnie ze stereotypowo przypisywanymi im kompetencjami (Klimczak-Ziółek, Zygmunt 2012). Jednocześnie odsłania drugorzędne znaczenie relacyjnego elementu obywatelskości (sieciowania, współdziałania i budowania partnerstw).

Feministyczne wizje obywatelstwa zakładają wprawdzie, że obywatelskość jest wielopoziomowym konstruktem o politycznym charakterze, uwzględniającym „prywatne” jako element sfery publicznej (Kwiatkowska 2010), ale zmiana zakresu pojęciowego obywatelskości jest utrudniona ze względu na wieloletnią marginalizację i trywializację postulatów emancypacyjnych (Krzyżanowska 2012). Dlatego przemiany postaw i zaangażowania obywatelskiego warto analizować przez pryzmat założeń socjologii publicznej, szczególnie w jej wymiarze organicznym. Opiera się ona bowiem na założeniu sensowności uwidaczniania prywatności oraz na dowartościowywaniu tej sfery jako społecznie istotnej, mającej znaczenie z punktu widzenia sposobu budowania struktur świata społecznego (Burawoy 2005).

Powiązane z obywatelskością praktyki współpracy i wsparcia są interesującym przedmiotem analizy w dwóch wymiarach – zarówno jako system działań społecznych stanowiący o specyfice i kondycji zaangażowania obywatelskiego, jak i dźwignia zmiany społecznej. Ich szczegółowa analiza pozwala z jednej strony na lepsze zrozumienie, w jaki sposób można rozwijać i akcelerować aktywność obywatelską, z drugiej strony – jakie zyski społeczne, i dla kogo, płyną z takich aktywności. Praktyczne wdrażanie na różnych poziomach zasady partnerstwa, a przez to budowanie silnych wspólnot obywatelskich jest jednak trudne. Owszem, relacje administracji samorządowej z organizacjami pozarządowymi stopniowo się

poprawiają (Opiola 2017), jednak w Polsce nadal dominuje etatystyczny, hierarchiczny i niepartycypacyjny model zarządzania (Zybała 2013), który stanowi bardzo niekorzystną bazę budowania demokratycznych relacji międzysektorowych. Ponadto bariery we współpracy dostrzega się na różnych płaszczyznach: są one doświadczeniem jednostek samorządu terytorialnego (zob. np. Żak-Skwierczyńska 2018), występują w relacjach na linii samorząd/organizacje społeczne (zob. np. Hajdarowicz 2012) i stanowią problem, z jakim borykają się aktywni obywatele, np. członkowie spółdzielni mieszkaniowych (Peisert 2009). Brak współpracy i konflikty raportują przedstawiciele 22% polskich organizacji pozarządowych (Charycka, Gumkowska 2019).

Budowanie partnerskiego pola obywatelskiego pozostaje więc w Polsce wyzwaniem. Partnerzy muszą uczyć się budowania więzi i poszukiwania reguł, na których będą fundować współpracę. Idea partnerstwa powinna być oparta na zaufaniu i lojalności, a jednocześnie wiązać się z samoograniczeniem wówczas, gdy możliwe byłoby zdominowanie partnera w relacji (Szomburg 2019). W stosowanym na gruncie zarządzania podejściu relacyjnym przyjmuje się, że zdolność przetrwania i rozwoju organizacji można zmierzyć siłą jej relacji zewnętrznych. Kluczowym aspektem działania podmiotu staje się więc współpraca i współdziałanie, funkcjonowanie w sieciach, w których istotne są zarówno poszczególne więzki, jak i ich wzajemna konfiguracja. Potencjał relacyjny może stanowić źródło przewagi strategicznej pod warunkiem posiadania określonego zestawu kompetencji (Klimas 2019).

Powyższy schemat można przenieść niemal w skali 1:1 na pole działań obywatelskich. Tu bowiem, analogicznie jak w przypadku zarządzania przedsiębiorstwem, kluczowe zasoby stanowią: sieć relacji oraz umiejętność poruszania się w niej, kompetencja do wchodzenia w partnerstwa i wykorzystywanie nadarżających się okazji do współpracy. Opisany układ relacji wspierają inne składowe, czyli niski poziom biurokratyzowania, oraz luźny, nieformalny charakter sieci społecznych. Taki model, bazujący do tego w dużej mierze na powiązaniach lokalnych i egalitarności, jest postrzegany jako atrakcyjny przez kobiety (Stolle, Micheletti 2006). Przykładem działań realizowanych w zgodzie z tymi założeniami może być rozwój nieformalnych, oddolnych sieci opieki nad dziećmi (zob. np. Lowndes 2000).

W przeciwieństwie do sieci, w których aktywnie uczestniczą mężczyźni, kobiece kręgi relacji są bardziej zdemokratyzowane, a ich uczestniczki przejawiają mniejszą skłonność do budowania własnej podmiotowości w drodze dominowania nad partnerami (Ferguson, Fox 2018). Typ idealny sieci kobiecej obywatelskości zakłada, że przyjazne stosunki między członkiniami w danej grupie oparte są na wzorze siostrzeństwa (Balsler 1987), oferowania sobie wzajemnie wsparcia w zależności od okoliczności i potrzeb. Zasadniczą strategią mobilizacji do

działania jest w niej konsensus i współdziałanie, co pozwala nie tylko na sprawne funkcjonowanie już istniejących układów relacji, ale także wyłanianie się nowych konfiguracji (Bąbska, Rymśza 2014).

W tekście posługuję się kategorią sieci przede wszystkim w liczbie mnogiej. Interesuje mnie ich wielość i niejednorodność, dynamika procesu ich transformacji, a także to, w jaki sposób za pośrednictwem sieci możliwe jest wzmacnianie potencjału obywatelskości w działaniach animowanych przez kobiety. W tym sensie sieć postrzegam nie jako abstrakcyjną metaforę (zob. np. Craven, Wellman 1979; van Dijk 2010), ale narzędzie do realizacji celu: wzmacniania relacji, zagęszczania współpracy i rozbudowywania partnerstw. W sposobie funkcjonowania i specyfice tak programowanych sieci kluczowe znaczenie ma proces sieciowania, czyli tworzenia powiązań i nawiązywania kontaktów z partnerami, ale też zarządzania nimi i wykorzystywania tego zasobu do osiągania określonych zamierzeń. Sieciowanie, którego sensem jest rozwijanie obywatelskości, polega na tworzeniu warunków do działania wspólnego oraz budowania przestrzeni podejmowania aktywności na rzecz innych. Funkcjonowanie w sieciach staje się w tym ujęciu okazją do spotkania, możliwością podjęcia współpracy i naturalnym elementem aktywności obywatelskiej.

Metodologiczne podstawy badań nad obywatelskością gdańskich aktywistek

Materiał empiryczny przedstawiony w artykule zebrano w styczniu i lutym 2020 r. Prezentowane w tekście wyniki badań zostały opracowane na podstawie serii 30 indywidualnych wywiadów pogłębionych zrealizowanych z grupą gdańskich działaczek społecznych. Praca z materiałem polegała na jego kodowaniu, zaś celem tej procedury było wygenerowanie kategorii opisowych, przez pryzmat których można wyjaśniać specyfikę kobiecej obywatelskości. Analiza polegała na rekonstruowaniu narracji aktywistek i poszukiwaniu w nich elementów, które określałyby specyfikę ich trajektorii obywatelskich. Badanie prowadzone było zgodnie z założeniami paradygmatu interpretatywnego (Denzin 1990), a inspiracją dla tego studium była koncepcja układów społecznych, w której analiza ogniskuje się na specyfice systemów interakcyjnych, z wpisanymi w nie znaczeniami, emocjami i hierarchiami (Lofland et al. 2010).

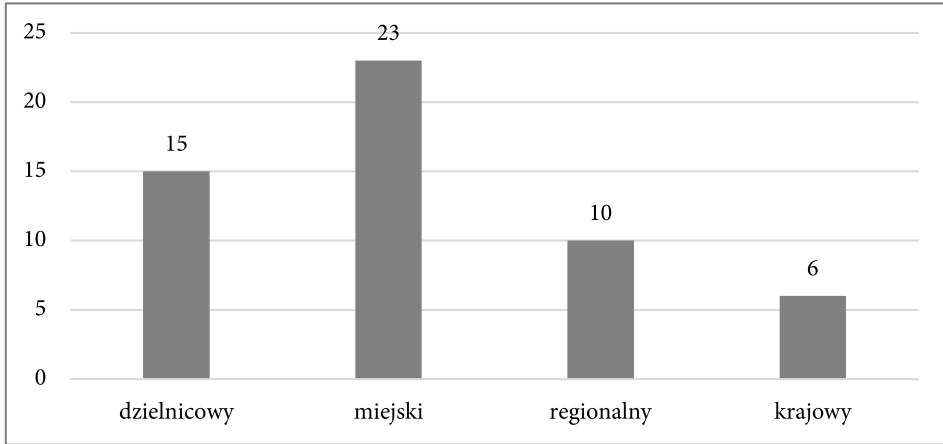
W próbie znalazły się kobiety reprezentujące różnorodne światy społeczne, zajmujące się wieloma obszarami aktywności obywatelskiej. W procesie doboru próby kluczowe znaczenie miało to, by pełniły one funkcję aktywnych organizatorek życia publicznego i miały doświadczenie w jego animowaniu na różnych

polach. Wywiady zostały zrealizowane w wariancie tradycyjnym (twarzą w twarz) na podstawie scenariusza. Punktem wyjścia do rozmów były ułożone w bloki pytania. Dotyczyły one osobistych doświadczeń w zakresie aktywności obywatelskiej, norm i wartości, jakie na nie wpływają, oceny specyfiki i skali zaangażowania w ten obszar oraz związanych z tym rodzajem działań wyzwań. Średni czas trwania jednego wywiadu wyniósł 60 minut.

Celem badania było dotarcie do zróżnicowanej grupy aktywistek, zarówno pod względem charakteru podejmowanej działalności, jak i indywidualnej specyfiki socjodemograficznej. W badanej próbie znalazły się aktywne gdańszczanki realizujące swoją aktywność obywatelską w ramach tradycyjnych instytucji trzeciego sektora (przede wszystkim fundacji oraz stowarzyszeń) i w przestrzeni działań nieformalnych (np. w domach sąsiedzkich, grupach parafialnych, klubach seniora czy kołach zainteresowań). W badaniach wzięły udział także radne dzielnic, urzędniczki, artystki, dziennikarki i przedsiębiorczynie. Tak szeroko zakrojone spektrum rozmówczyń umożliwiło poznanie różnorodnych pod względem meritum i stylu narracji kobiet poświęconych działaniom obywatelskim, w tym także strategiom nawiązywania i rozwijania współprac oraz ich społecznym efektem.

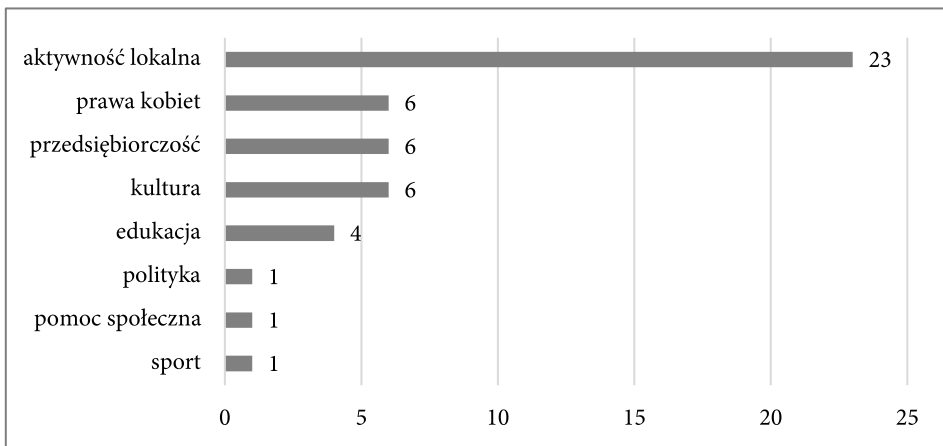
W kontekście doboru próby należy podkreślić dodatkowo trzy kwestie. Po pierwsze, wiele badanych funkcjonuje w przestrzeni działań obywatelskich na wielu polach jednocześnie. Rozmówczynie mogą więc łączyć we własnym doświadczeniu aktywność jako radne dzielnic, edukatorki i członkinie grup zainteresowań. Po drugie, różne formuły zaangażowania obywatelskiego mogą w różny sposób wiązać się z pełnioną funkcją czy wykonywanym zawodem, np. urzędniczka wykorzystująca wiedzę z codziennej pracy w animowaniu lokalnej społeczności czy pracowniczka międzynarodowej korporacji tworząca programy rozwoju współpracy międzysektorowej. Wspólnym mianownikiem dla wszystkich uczestniczek badania jest to, że podejmują one działania, które mieszczą się w szeroko rozumianym polu działań obywatelskich. Po trzecie, punktem wyjścia w badaniach była chęć stworzenia mapy kobiecych działań obywatelskich w Gdańsku. Część społeczniczek prowadzi jednak działania, których zakres wykracza poza skalę lokalną (dzielnicową bądź miejską), realizując aktywność w wymiarze regionalnym czy ogólnopolskim.

Ponadto, o ile merytorycznie największa grupa społeczniczek realizuje się w obszarze aktywności lokalnej, o tyle część prowadzi działania na innych polach, np. kultury i edukacji, walki o prawa kobiet czy rozwijania postaw przedsiębiorczych. Znaczna część badanych jednocześnie podejmuje działania w różnej skali geograficznej (np. w dzielnicy i w mieście) oraz w różnych obszarach merytorycznych (np. łącząc aktywność lokalną z działaniem na rzecz praw kobiet). Szczegółowe informacje na temat charakterystyki rozmówczyń ($n = 30$) zaprezentowane są poniżej (wykres 1, wykres 2).

Wykres 1. Geograficzny zakres aktywności

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 2. Pole realizowanej działalności

Źródło: opracowanie własne.

Wymiary kobiecej obywatelskości

Zebrany materiał empiryczny umożliwia poznanie i zrozumienie specyfiki organizowania działań obywatelskich animowanych przez kobiety. Z danych wynika również, jaką rolę w tym obszarze odgrywa funkcjonowanie w partnerstwach oraz rozwijanie praktyk współpracy i wsparcia. Mają one wielowymiarowe znaczenie. Są bowiem zarówno warunkiem obywatelskiego zaangażowania, jak również czynnikiem podnoszącym jego jakość oraz mającym określone społeczne efekty.

W analizie wyodrębniam kilka powiązanych ze sobą fragmentów. Charakteryzuję sposób organizowania przez społeczniczki współpracy w polu działań obywatelskich. Szczególną uwagę przywiązuję w tym kontekście do budowania, rozwijania i zagęszczania sieci partnerstw (instytucjonalnych i osobowych). Opisuję wielorakie funkcje wsparcia społecznego w przestrzeni aktywności obywatelskiej i wyjaśniam rolę uczenia się oraz nabywania kompetencji do współdziałania.

Organizowanie współpracy

Podstawową regułą, którą aktywistki uważają za istotną w kontekście angażowania się w działania obywatelskie, jest demokratyzacja modelu współpracy i budowania partnerstw. W narracji społeczniczek wyraźna jest preferencja do tworzenia wspólnych relacji w myśl dialogiczności i ograniczania hierarchiczności. Za wartości uważane są: otwartość na opinie innych, szacunek dla odmiennej perspektywy oraz umiejętność dochodzenia do kompromisu. Dobrą współpracę wyznacza także orientacja na proces.

Na pewno jest dla mnie ważne to, że nie zawsze liczy się tylko cel, który jest na końcu do osiągnięcia, a bardzo mocno też na przykład praca na relacjach. Żeby pamiętać o tym, że za tym wszystkim stoją ludzie, ten drugi człowiek, któremu należy się szacunek. Nie, że w ogóle nie zrealizujemy tego, co mamy do zrobienia. Nadal musimy to zrobić, tylko musimy to robić bardziej po ludzku [W4].

Za walor współpracy badane uznają funkcjonowanie w poziomych układach relacji. Ceni się więc możliwość podejmowania działań, które są postrzegane jako partnerskie, niezdominowane przez liderów lub liderki³. W relacjach grupowych badane stawiają na równość. Podkreślają, że współpracę cenią bardziej niż rywalizację, a gdy prowadzą działania instytucjonalne (np. rozwijając stowarzyszenie), starają się budować relacje oparte na empatii i zrozumieniu. Ten rodzaj opowieści o preferowanym modelu współpracy w polu działań obywatelskich bywa też przeciwstawiany tradycyjnej formie zarządzania w polskich przedsiębiorstwach⁴. W tym sensie część aktywistek szuka w aktywności obywatelskiej odskoczni od trudności, jakich doświadczą na co dzień w pracy. Inne rozmówczynie z kolei starają się wykorzystać doświadczenia z działań obywatelskich i wdrażać poznane w nich demokratyczne zasady i relacje w miejscu pracy. Demokratyczny model zarządzania uważany jest za czynnik wyzwalający jednostkowy potencjał,

³ Jest to rozpoznanie spójne z wynikami badań nad płciowymi determinantami stylów zarządzania (zob. np. Rosenthal 1998).

⁴ Ten problem został zasygnalizowany powyżej (zob. też Zybała 2013).

zwiększający poziom zadowolenia ze współpracy, podnoszący poczucie sprawstwa i generujący potrzebę przynależności.

W przypadku działań obywatelskich organizowanie współpracy oznacza też długofalowy proces budowania relacji. Dobrym tego przykładem jest animowanie aktywności w lokalnych społecznościach. Gdańskie społeczniczki relacjonują własne doświadczenia w tym zakresie. Podkreślają, że szukają sposobności do nawiązywania kontaktów, tworzenia połączeń i wypracowywania pomysłów na partnerstwa. W wielu przypadkach prowadzą modelowe działania z zakresu organizowania społeczności lokalnej, podejmując środowiskową diagnozę i pozyskując do planowanych działań sojuszników (Bąbska et al. 2014). W jednej z dzielnic radna-animatorka postanowiła podjąć działania mające na celu rozwinięcie współpracy z przedstawicielami lokalnej społeczności, co w konsekwencji w sposób znaczący ożywiło społeczny potencjał dzielnicy.

Taki wspólny trzon, rdzeń tych działań to chyba chęć integracji. (...) Wszyscy się znają i to jest taka przyjazna dzielnica, aczkolwiek nigdy nie było nic takiego, gdzie ci ludzie mogliby się spotkać. (...) Ja jestem mieszkanką od dziecka, znam te potrzeby. Jeszcze jako radna dzielnicy poznałam je lepiej i po prostu wiedziałam, z czym celować. (...) Wiedziałam, że jest dużo babć, które się zajmują dziećmi, więc te zabawy podwórkowe się wstrzeliły. My też zawsze słuchaliśmy mieszkańców, bo podczas wydarzeń zawsze się pytaliśmy ludzi, co oni by chcieli. (...) Nie jestem wszystkowiedząca. Słucham tych ludzi i staram się organizować to, o co oni poproszą. Uzupełniamy się. Ja ze swoimi pomysłami, oni ze swoimi. I tak tworzymy całość [W18].

Orientacja na proces i inkluzywne włączanie innych w budowane partnerstwa stanowią ważne elementy sposobu organizacji aktywności obywatelskiej, szczególnie istotne z perspektywy badanych społeczniczek. Część badanych wyraźnie podkreśla jednak, że oczekuje efektów podejmowanej współpracy, argumentując ten fakt przede wszystkim ograniczonymi zasobami czasowymi na zaangażowanie w działania na rzecz dobra wspólnego i konkurencją, jaką dla aktywności obywatelskiej stanowią praca zawodowa i czas poświęcany na życie rodzinne.

Rozwijanie sieci współpracy

Ważnym elementem w procesie animowania przez kobiety działań obywatelskich są praktyki sieciowania. W sieciach społeczniczki mogą tworzyć współdzieloną przestrzeń, poszukiwać rozwiązań istotnych dla nich problemów, a także odnajdywać własne miejsce jako aktywne uczestniczki gry w obywatelskim polu. Konstrukcja sieci umożliwia też negocjowanie zasad współpracy i działanie w sposób elastyczny, co dla wielu aktywistek ma kluczowe znaczenie. Budowanie i intensyfikacja relacji

w sieciach jest przy tym kluczowym narzędziem zawiązywania partnerstw, wzmocnienia współpracy i świadczenia wsparcia. Sieciowanie dokonuje się też jednocześnie na poziomie instytucjonalnym i osobowym. Z jednej strony służy budowaniu kapitału społecznego grup i organizacji, z drugiej – pozwala na rozwinięcie zasobów, które mogą być wykorzystane indywidualnie, bezpośrednio przez aktywistki czy osoby, dla których świadczone są różne formy wsparcia.

Dla wielu społeczniczek sieciowanie jest nie tylko jedną z funkcji działania w polu obywatelskim, ale jego zasadniczym sensem. Aktywność obywatelska może być utożsamiana z działalnością, której ideą jest łączenie zasobów, tworzenie partnerstw, funkcjonowanie w relacjach międzysektorowych i budowanie koalicji. Sieciowanie staje się przez to naturalnym napędem działania obywatelskiego umożliwiającym wzmocnienie grup i organizacji, opierając się na zasadzie synergii. Aby móc je podjąć, niezbędne jest jednak doświadczenie, dzięki któremu zdobywa się kontakty, a w efekcie możliwe jest rozwijanie relacji.

My jesteśmy ogólnopolską koalicją. (...) Jesteśmy w mniejszych miejscowościach, jesteśmy w większych. W Trójmieście mamy kilka aktywnych członkiń, ale przy okazji naszego ostatniego projektu zebrałyśmy, zsieciowałyśmy ze sobą dużo osób i założyłyśmy grupę na Facebooku, na której jest obecnie 150 osób, które są sprawdzone. Są to osoby, które teraz przekazują sobie informacje na różne tematy. (...) No jest to takie bardzo praktyczne i takie bardzo nieformalne, wydaje mi się [W24].

U mnie wygląda to tak, że rozmawiam i tłumaczę. (...) Staram się sieciować różne organizacje, czerpać z tego mojego doświadczenia wcześniejszego i łączyć je, żeby robiły razem coś więcej. Cały czas współpracuję z organizacją, którą teraz staram się trochę połączyć z biznesem, żeby mogli te działania swoje poszerzać [W29].

Budowa i rozwój sieci współpracy stanowi także dźwignię zmiany społecznej. Włączanie do sieci nowych ognisk, wzmocnianie relacji czy łączenie i wymiana zasobów znajdują przełożenie na prowadzenie lepszych jakościowo działań – w większym stopniu skoordynowanych, a przez to także poświęconych rozwiązywaniu konkretnych problemów. Wśród aktywistek znajdują się osoby zarządzające organizacjami pozarządowymi. Dzięki podnoszeniu kompetencji w zakresie budowania i wzmocnienia sieci udało im się nie tylko podnieść poziom funkcjonowania organizacji, ale też wypracować niestandardowe rozwiązania i innowacje społeczne, np. nowoczesne formaty edukacyjne. Funkcjonowanie w sieciach znacznie ułatwia też dążenie do zmiany aktywistkom zaangażowanym w prowadzenie działalności politycznej. Ich starania przynoszą wyraźnie lepsze w ich ocenie rezultaty, gdy prowadzone są w porozumieniu i na większą skalę.

Oprócz rozwijania sieci instytucji kluczowe znaczenie ma budowa sieci relacji osobistych. O ile paliwem partnerstw są dobre stosunki między grupami

i organizacjami, bazują one na komunikacji między ludźmi. Dobre kontakty i pozytywne interakcje działaczek ułatwiają organizowanie się, by móc prowadzić wspólne działania. Wyposażają aktywistki w kapitał społeczny, który pozwala na sprawne poruszanie się w skomplikowanej siatce relacji instytucjonalnych i rozwiązywanie problemów, które pojawiają się w procesie realizowania projektów obywatelskich (zob. np. Lowndes 2004). Jednocześnie pozwalają na dzielenie się doświadczeniami i stanowią bodziec dalszego rozwijania współpracy. Indywidualne sieci kontaktów postrzegane są przez kobiety jako ważny zasób, o który należy dbać i z którego warto korzystać.

Praktyki wsparcia

Sposoby organizowania w polu obywatelskim współpracy i partnerstw oraz związane z tym strategie sieciowania zawierają w sobie komponent wsparcia. Dotyczy to zarówno jego poszukiwania, jak i oferowania go innym. Z jednej strony działania obywatelskie umożliwiają społecznikom działanie na rzecz dobra wspólnego, z drugiej strony są narzędziem samorozwoju i pozyskiwania zasobów. Dodatkowym wymiarem wsparcia jest aktywność realizowana na rzecz środowisk kobiecych, przede wszystkim wzmacniania ich pozycji i poprawy kondycji instytucjonalnej. Działania z obszaru wsparcia, które charakteryzuję poniżej, nie muszą być oferowane wyłącznie kobietom. Jeśli jednak są one adresowane bezpośrednio do nich, wydaje się to zasadne, m.in. dlatego że kobiety oceniają swój poziom kompetencji potrzebnych do aktywnego uczestnictwa w życiu publicznym i podejmowaniu aktywności obywatelskiej (np. umiejętność wystąpień publicznych czy zdolności przywódcze) gorzej niż mężczyźni (zob. np. Kawashima-Ginsberg, Thomas 2013).

Jak wynika z zebranych w wywiadach narracji, wsparcie, które społeczniczki realizują na rzecz innych, wynika ze zinternalizowanej potrzeby pomagania. Cecha ta jest zresztą ogólnie jednym z głównych motywatorów zaangażowania obywatelskiego i, jak się wydaje, elementem dystynktywnym wyróżniającym kobiecy sposób podejmowania działań na rzecz dobra wspólnego. Wspieranie innych jest także postrzegane jako forma okazywania im szacunku i próba rozumienia ich potrzeb, a jednocześnie rodzaj działania, który powinien przynosić konkretne rezultaty. Pomoc musi być więc przemyślana, dobrze ukierunkowana i, co najważniejsze, skuteczna. Staje się wówczas wartościowa dla obu stron – świadczącej wsparcie i je otrzymującej.

Ja mam silną potrzebę, żeby się opierać, jak działam, o potrzeby, które są realne. Nie żeby kogoś uszczęśliwiać. Mi odpowiada takie rozkminianie, czy to coś dało, czy będziemy pamiętać o wszystkich, czy wszyscy będą równo poinformowani [W13].

To jest dla mnie ważne, działać razem i zrobić coś dobrego dla innych. Muszę wyjść poza siebie [W14].

Działania obywatelskie stanowią dla kobiet ważną przestrzeń rozwoju i wymiany zasobów. Społeczniczki podkreślają, jak istotna w procesie zaangażowania obywatelskiego jest dla nich możliwość czerpania korzyści z bycia z innymi – budowania więzi, przebywania w grupie, dzielenia się doświadczeniami. Obecność w środowisku, w którym spotyka się kobiety o podobnych trajektoriach życiowych, oferuje możliwość wglądu we własne potrzeby, rozumienia swoich potrzeb i rozwijania indywidualnych potencjałów. Następuje to w różnych okolicznościach – przy animacji lokalnych społeczności w dzielnicach, w trakcie warsztatów tematycznych organizowanych w instytucjach kultury czy przy opracowywaniu projektów społecznych.

Świadczenie sobie wsparcia opiera się tu w dużej mierze na zasadzie wzajemności w myśl demokratycznych i poziomych relacji. Spotykając się i wspólnie działając, kobiety poszukują możliwości dzielenia się zasobami (przede wszystkim wiedzą i doświadczeniem). Szczególne znaczenie ma dla nich wzmacnianie tożsamości grupowej. Przynależność do wspólnoty stanowi bardzo ważny element, jakiego aktywistki poszukują w procesie podejmowania aktywności obywatelskiej. Kobiety zachęcają się wzajemnie do tego, by zakorzeniać się w sieciach, zapraszać do nich nowe osoby i budować między nimi trwałe powiązania.

Wsparcie przybiera tu więc wymiar przede wszystkim tworzenia i wzmacniania relacji. Stanowi przy tym odpowiedź na diagnozowany przez aktywistki i doświadczany przez nie deficyt wspólnotowości (zob. np. Eid 2018). Zacieśnianie więzi poprawia dostęp do zasobów i pozwala na rozmawianie o problemach. Może to dotyczyć trudności związanych z prowadzeniem aktywności na rzecz dobra wspólnego, ale służy przede wszystkim jako pomoc w radzeniu sobie z trudnościami życia codziennego. Tym sposobem kobiece zaangażowanie obywatelskie pełni różne funkcje: terapeutyczną, wzmacniającą i rozwijającą. Przebywając w środowisku złożonym wyłącznie z kobiet, mogą one czuć się bezpiecznie, rozwijać pewność siebie i ustalać własne zasady, na których będą chciały ufundować w przyszłości swoją dalszą obecność w przestrzeni publicznej. Część z nich sygnalizuje nawet, że współpraca z kobietami jest dla nich łatwiejsza z powodu specyficznego, niewerbalnego kodu komunikacyjnego, którego mężczyźni, ich zdaniem, nie rozumieją.

Badane podkreślają, że różne formuły wsparcia przydatne byłyby nie tylko osobom ich potrzebującym (w tym samym społeczniczkom), ale także środowiskom kobiecym. Te z kolei definiuje się na dwa sposoby. Szeroka definicja uwzględnia grupy nieformalne i organizacje, w których aktywną rolę odgrywają kobiety (jako animatorki, liderki, prezeski itp.). Wąska definicja zakłada natomiast, że

chodzi o te grupy nieformalne i organizacje, które działają bezpośrednio na rzecz kobiet. W obu przypadkach chodzi o takie formuły wsparcia, które przełożą się na wzmocnienie instytucjonalne, a przez to ułatwienie animowania aktywności obywatelskiej i sprawniejszą realizację różnych przedsięwzięć. Innymi słowy, na lepsze, w pewnym sensie zwrotne, świadczenie wsparcia dla swoich odbiorców. Wśród narzędzi mających umożliwić osiągnięcie tych rezultatów wymienia się przede wszystkim działania edukacyjne i sieciujące oraz uproszczenia związane ze staraniami o pozyskanie środków publicznych na realizację własnych projektów.

Trzeba by zobaczyć, ile jest fundacji, organizacji, stowarzyszeń, które są prokobiece w Gdańsku, nawiązać z nimi współpracę (...). Powiedzieć, że jest pewna pula pieniędzy i że można zrobić coś wspólnie. Żeby się spotkać razem. My właśnie nie mamy takiej struktury organizacyjnej, że mówimy, że jest pięć organizacji, więc skrzyknijmy się razem i zrobmy jakiś fajny projekt. (...) Takie inicjatywy, czyli pomaganie NGO-som, żeby się spotkały i żeby wiedziały, że mogą coś zrobić wspólnie. Ale żeby to zrobić i żeby nie było od razu na zasadzie, że jesteśmy konkurencją i nie będziemy robić nic razem, to myślę, że pierwsze, co wchodzi, to edukacja i facylitacja [W10].

Myślę, że powinno być więcej projektów dla kobiet dostępnych, o takiej formule uproszczonej. Bo czasem jest tak, że kobiety nie są w stanie tych różnych wniosków napisać. (...) Przeciętna kobieta potrzebuje do tego wsparcia. Same w fundacji przez to przechodziłyśmy. (...) Moje Panie mówią, że czytają to i w ogóle tego nie rozumieją i nie wiedzą, jak to zrobić. Że to jest za duże dla nich [W21].

Rozwój kompetencji w działaniach obywatelskich

Budowanie partnerstw, a także podejmowanie praktyk współpracy i wsparcia w istotnym stopniu wspierane jest przez oczekiwania oraz ambicje aktywistek do tego, by uczyć się nowych rzeczy i rozbudowywać portfel kompetencji. Wszystkie opisane wyżej procesy – organizowania współpracy, sieciowania oraz świadczenia sobie wzajemnie wsparcia – bazują na otwartości na wymianę doświadczeń i pozyskiwanie nowej wiedzy oraz gotowości do włączania do posiadanej skrzynki z zasobami nowych elementów. Obywatelskie zaangażowanie znacznej części badanych społeczniczek wypełnione jest chęcią poznawania nowych metod pracy, dobrych praktyk, które sprawdziły się w działaniu innych (np. metoda Study Circle⁵), oraz refleksji o wysiłku, jaki wkłada się w aktywność na rzecz innych.

⁵ Study Circle jest metodą uczenia się osób dorosłych, które spotykają się regularnie w małych grupach i pracują nad określonym zagadnieniem. W działaniach grupy istotne znaczenie ma współpraca członków i członkiń, w tym dzielenie się przez nich ich wiedzą i doświadczeniami. Zob. np. (Bjerkaker 2006).

Taka postawa koresponduje z opisywanymi wyżej: preferencją do demokratyzacji relacji, potrzebą sieciowania i gotowością do korzystania z oferowanego wsparcia. Jest też przejawem otwartości na zmianę własnego spojrzenia na sprawy życia publicznego oraz zrozumienia, że działania w polu obywatelskości wiążą się też z ponoszeniem niepowodzeń i porażek. Z narracji kobiet wynika, że posiadane umiejętności są najważniejszym zasobem krążącym w sieciach. Stanowią szczególnie cenną walutę, którą kobiety chcą się dzielić, i za sprawą której zyskują motywację do intensyfikacji własnych działań.

Zaraz dam Ci taką broszurę, którą wydrukowaliśmy. To jest metoda, która nazywa się Study Circle, ona jest szwedzka. W Szwecji trzy miliony osób z niej korzysta. To polega na tym, że ludzie się spotykają w takich kręgach, że nie ma nauczyciela, tylko wszystko jest demokratyczne. I każdy się uczy się od siebie, taka wymiana doświadczeń i umiejętności [W1].

Jak są takie akcje dla radnych, czy kolegium, na którym muszę być, czy ktoś robi szkolenie, na które ja dostaję zaproszenie, to gdzie mogę, to idę. Idę, bo jestem taka, że się chcę nauczyć, poznać, korzystać z doświadczeń innych ludzi. (...) Coś podsłucham i wiem, że mogłam to zrobić inaczej [W17].

Proces uczenia się, jakiego chcą doświadczać aktywistki, powinien być elastyczny i dopasowany do ich potrzeb. Ma pomóc im odkrywać ich mocne strony oraz pracować nad słabościami. Badane oczekują, że nabywanie nowych kompetencji pozwoli im z jednej strony prowadzić bardziej profesjonalną aktywność obywatelską, a z drugiej strony wesprze ich rozwój osobisty. Uczenie się ma pomagać podnosić świadomość możliwości i potrzeb oraz wytyczać kierunek dalszego kształcenia.

Dla aktywistek działalność obywatelska jest nielinearnym procesem, który wymaga zdobywania umiejętności z różnych obszarów, niekiedy merytorycznie odległych od tematyki tego, czym dotychczas się zajmowały. Sytuacja ta wymaga także gotowości do wchodzenia w różne role. Badane jednocześnie są więc prezeskami, menedżerkami projektów, animatorkami, księgowymi i skarbniczkami. Współpracują między sobą i rozwijają sieci relacji między innymi dlatego, aby móc pozyskiwać zasoby niezbędne do spełnienia wymagań, jakie stoją przed nimi w związku z prowadzoną przez nie działalnością. Wiele z nich, kiedy zdobywa poczucie własnej kompetencji, decyduje się też na oferowanie innym różnych form wsparcia. Aktywistki stają się więc wówczas mentorkami, które decydują się albo na wspomaganie konkretnych inicjatyw albo świadczenie pomocy osobom. Jednocześnie wypełniają w ten sposób postulat transformacyjnego charakteru edukacji obywatelskiej osób dorosłych (Boryczko 2014). Jej zamierzeniem jest bowiem prowadzenie do szeroko rozumianej zmiany na

poziomie jednostkowym i systemowym (lepiej działające organizacje, większy poziom zsięciowania itp.).

Zakorzeniona w duchu partnerstwa i współpracy skłonność do rozwijania własnych kompetencji jest też podstawowym narzędziem podnoszenia zarówno poziomu własnej wartości, jak i budowania obywatelskiej sprawczości. Społeczniczki szczególnie cenią wprowadzenie formuły edukacji samokształceniowej, ale jednocześnie takiej, która dokonuje się w ramach wspólnoty. To z kolei daje kobietom siłę i pozwala korzystać z zasobów, które mogą wytworzyć się jedynie we współpracy, we współdziałaniu, w życzliwym partnerstwie. Z narracji gdańskich aktywistek wynika, że potrzebują one tego bardziej niż mężczyźni. Taka formuła jest im bliska i pozwala rozwijać potencjały, które później można wykorzystać w pracy na rzecz dobra wspólnego.

Wnioski

Znaczenia przypisywane przez gdańskie społeczniczki budowaniu partnerstw oraz podejmowaniu praktyk współpracy i wsparcia w polu działań obywatelskich wskazują, że realizowany przez większość kobiet model aktywności na rzecz dobra wspólnego wyróżnia preferencja dla demokratycznych zasad współpracy, orientacja na proces oraz skłonność do intensyfikowania działań w sieciach. Mimo że badane aktywistki realizują swoje cele, korzystając z tradycyjnych elementów skrzynki narzędziowej działań obywatelskich, konfiguracja ich aktywności oraz sposób ich wdrażania są specyficzne. Strategie obywatelskiego zaangażowania kobiet opierają się w znacznej mierze na sprzeciwie wobec hierarchicznych modeli współpracy, dążeniu do wprowadzania partnerskich reguł gry oraz dialogiczności i otwartości na potrzeby innych. Specyficznymi markerami kobiecej obywatelskości są: orientacja na sprawczość, dbałość o przyjazne relacje grupowe, dążenie do konsensusu oraz chęć oferowania wsparcia innym (zob. też Rutherford 2005). Wydaje się więc, że preferowany przez gdańskie aktywistki model zaangażowania obywatelskiego stanowi pozytywną odpowiedź na wyzwania zdiagnozowane w części teoretycznej artykułu, przede wszystkim na deficyty jakości współpracy, konflikty w relacjach międzysektorowych oraz ograniczone zaufanie do innych w procesie budowania partnerstw.

Co ciekawe, na podstawie zebranego materiału empirycznego trudno jest wyróżnić różne style kobiecego zaangażowania obywatelskiego w obszarze budowania partnerstw oraz podejmowania praktyk współpracy i wsparcia. Są one zaskakująco spójne, niezależnie od pozycji społecznej i zawodowej aktywistek, roli i funkcji, jaką pełnią one w polu realizowanych działań obywatelskich, obszaru merytorycznego prowadzonej aktywności czy też jej lokalizacji lub zakresu

geograficznego. Nie różnicują ich również w sposób znaczący cechy społeczno-demograficzne, takie jak wiek czy wykształcenie (wszystkie kobiety miały wykształcenie co najmniej średnie, większość – wyższe).

Przeprowadzone w grupie gdańskich społeczniczek badania dowodzą, że istnieją różnice w kobiecych strategiach aktywności obywatelskiej. Dotyczą one jednak innych wymiarów, które nie były przedmiotem analizy w artykule – przede wszystkim motywacji związanych z zaangażowaniem obywatelskim, wyobrażenia roli kobiet jako aktywnych uczestniczek życia publicznego oraz sposobów na realizację własnych pomysłów na działania na rzecz dobra wspólnego. W przestrzeni współdziałania kobiety zdają się mówić w dużej mierze jednym głosem, a różnice między nimi zanikają, co uznają za ważny wniosek z przeprowadzonego studium.

Z przeprowadzonych badań wynika, że kobiety rozhermetyzowują konwencjonalne rozumienie działań obywatelskich na dwa sposoby. Po pierwsze, wnoszą w tę przestrzeń bliskie im tematy związane ze sferą prywatną. W badanym studium są to m.in. wątki związane ze zdrowiem reprodukcyjnym i tożsamością psychoseksualną. Po drugie, ich preferencja do rozwijania i budowania sieci pośrednio modyfikuje tradycyjną trzeciosektorową sieć instytucjonalną. Znaczenia nabierają płynne identyfikacje, funkcjonowanie w koalicjach oraz oddolnie budowane wspólnoty oparte na wzorze siostrzeństwa. Współpraca staje się motorem napędowym dynamizowania pola relacji obywatelskich, a zakorzenienie w sieciach działa jak platforma zmiany społecznej. Jednocześnie partnerstwo, bez którego podejmowanie wielu form aktywności obywatelskiej jest utrudnione bądź niemożliwe, stanowi dla wielu kobiet narzędzie budowania własnych sieci relacji, a przez to zwiększania indywidualnego kapitału społecznego (Lowndes 2004). Umiejętność nawiązywania współpracy w działaniach obywatelskich staje się nie tylko walorem pozwalającym podnosić ich jakość, ale także zasobem, który społeczniczki mogą wykorzystać poza przestrzenią działań realizowanych na rzecz dobra wspólnego.

Współpraca jest przy tym „smarem” dla obywatelskości. To za sprawą aktywności podejmowanych wspólnie z innymi inicjowana jest zmiana społeczna. Kobiety rozwijają przestrzeń współdziałania i pracy zespołowej, oddolnego budowania struktur nastawionych na pozytywne efekty dla lokalnych społeczności. Kobięca kultura obywatelskości, nasycona współpracą i otwartością na dialog, jest też zaprogramowana w taki sposób, by oferować możliwość budowania w procesie zaangażowania obywatelskiego więzi z innymi. Wiele kobiet deklaruje, że chce działać w warunkach, które będą uznawać za bezpieczne. Istotne jest dla nich tworzenie atmosfery zaufania i urefleksyjnianie swojej pozycji w polu działań obywatelskich. Zależy im na osiągnięciu rezultatów zaplanowanych działań, ale przywiązują dużą wagę do procesualnego wymiaru zaangażowania

w przedsięwzięcia prowadzone na rzecz innych. Doceniają atmosferę współprzebywania i klimat, który w jego trakcie się wytwarza. Dla licznej grupy badanych społeczniczek duże znaczenie mają emocje wiążące się z podejmowaniem aktywności obywatelskich. W ocenie ich samych nadają one temu czynnikowi większe znaczenie niż mężczyźni.

Ważnym przejawem kobiecych formuł zaangażowania obywatelskiego jest udzielanie i otrzymywanie wsparcia. Kobiety mówią o potrzebach z tego obszaru otwarcie, podejmując przy tym wiele działań mających na celu wzmacnianie wzajemnie okazywanego sobie wsparcia. Jego skuteczność mierzona jest jakością sieci relacji i poziomem umiejętności poruszania się w nich. Dla wielu społeczniczek ten rodzaj doświadczenia – zarówno w roli kogoś, kto wsparcie oferuje lub otrzymuje – jest okazją do pogłębiania relacji, wytwarzania więzi i rozwijania poczucia wspólnotowości. Oparte na współpracy i współprzebywaniu wsparcie stanowi okazję do wymiany zasobów. Staje się więc tym samym kolejną sposobnością do budowania kapitału społecznego. Gotowość aktywistek do świadczenia i otrzymywania wsparcia ułatwia proces budowania łańcuchów samopomocy, czyli jej wzajemnego udzielania, bez pośrednictwa instytucjonalnego.

Warto w tym kontekście podkreślić, że kobiety często korzystają z takich formuł działania obywatelskiego, które odpowiadają na ich potrzeby (wspólnotowość, partnerstwo, poziome relacje itp.), a przy tym realizowane są z wykorzystaniem ich potencjałów i możliwości. Należą do nich przede wszystkim różne rodzaje działań nieformalnych, w tym: grupy samopomocowe, kręgi wsparcia, społeczności sąsiedzkie, wspólnoty parafialne czy koła samokształceniowe. Społeczniczki mają znaczny poziom kompetencji, a przy tym także motywacji do tego, by podejmować aktywność bez pośrednictwa instytucjonalnego. Szukają sposobów do budowania relacji w istotnej mierze niezależnie od istniejącej sieci organizacji oraz narzędzi, jakimi podmioty, takie jak stowarzyszenia czy domy kultury, dysponują, by animować przestrzeń do spotkania.

Wszystkie tego typu sposoby angażowania się w działalność obywatelską postrzegane są przez kobiety nie tylko jako atrakcyjne sposoby spędzania wolnego czasu, ale też dobre okazje do uczenia się i zdobywania nowych kompetencji. Obywatelskie zaangażowanie jest tutaj rozpięte między okazją do rozwijania własnych umiejętności a poczuciem wspólnotowego zobowiązania. Jego wartością jest przede wszystkim możliwość bycia-dzielonego-z-innymi (Marody, Giza-Poleszczuk 2004), uruchamianie i animowanie w istotnej mierze za pośrednictwem praktyk współpracy i wsparcia.

Literatura

- Balser D., 1987, *Sisterhood & Solidarity. Feminism and Labor in Modern Times*, Boston: South End Press.
- Bąbska B., Dudkiewicz M., Jordan P., Kaźmierczak T., Kozdrowicz E., Mendel M., Po-
płońska-Kowalska M., Rymśza M., Skrzypczak B., 2014, *Model środowiskowej pracy
socjalnej/organizowania społeczności lokalnej*, Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów
Ludzkich.
- Bąbska B., Rymśza M., 2014, *Organizowanie społeczności lokalnej – metodyka pracy środo-
wiskowej*, Warszawa: Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej.
- Bjerkaker S., 2006, *The Study Circle – For Learning and Democracy*, „Convergence”,
no. 39(2–3).
- Boryczko M., 2014, *Od analizy potoczności do organizowania działania kolektywnego –
o teoretycznych założeniach krytycznej animacji społecznej* [w:] M. Boryczko, D. Ja-
worska, R. Krenz, D. Lalak, A. Ostaszewska, B. Skrzypczak (red.), *Aktywna biografia
w przestrzeni społecznej*, Kwidzyn: Stowarzyszenie Eko-Inicjatywa.
- Burawoy M., 2005, *For Public Sociology*, „American Sociological Review”, no. 70(1).
- CBOS, 2020, *Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich. Komunikat z badań
37/2020*, Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Charycka B., Gumkowska M., 2019, *Kondycja organizacji pozarządowych*, Warszawa: Sto-
warzyszenie Klon/Jawor.
- Ciechorska-Kulesza K., Grabowski T., Michałowski L., Obracht-Prondzyński C., Stachu-
ra K., Zbieranek P., 2019, *Współczesne oblicza tożsamości gdańszczyzn*, Gdańsk: Insty-
tut Kaszubski.
- Craven P., Wellman B., 1973, *The Network City*, „Sociological Inquiry”, no. 43(3–4).
- Czerwiński K., 2014, *Przemiany obywatelstwa we współczesnych demokracjach – wyzwania
dla edukacji*, „Podstawy Edukacji”, nr 7.
- Czerwiński K., 2019, *Deficyty obywatelskości – na podstawie doświadczeń polityków i dzia-
łaczy organizacji pozarządowych*, „Colloquium Edukacja – Polityka – Historia”, nr 2.
- Denzin N.K., 1990, *Reinterpretacja metody biograficznej w socjologii: znaczenie a metoda
w analizie biograficznej* [w:] J. Włodarek, M. Ziółkowski (red.), *Metoda biograficzna
w socjologii*, Warszawa, Warszawa: PWN.
- Van Dijk J.A.G.M., 2006, *The Network Society: Social Aspects of New Media. Second Edi-
tion*, London–Thousand Oaks–New Delhi: SAGE Publications.
- Eid F.H., 2018, *Young Women’s Civic Awareness and Public Engagement: A Challenge in
a Bahraini Context*, „Journal of International Women’s Studies”, no. 19(2).
- Ekiert G., Kubik J., 1999, *Rebellious Civil Society: Popular Protest and Democratic Consoli-
dation in Poland, 1989–1993*, Michigan: University of Michigan Press.
- Ferguson K., Fox C., 2018, *Women Kind: Unlocking the Power of Women Supporting Wom-
en*, Sydney–London: Murdoch Books.
- Hajdarowicz I., 2012, *Bariery aktywności obywatelskiej w opinii liderki i liderów organiza-
cji społecznych w Krakowie*, „Studia Humanistyczne AGH”, nr 11(4).
- Herd P., Meyer M.H., 2002, *Care Work: Invisible Civic Engagement*, „Gender & Society”,
no. 16(5).
- Jurgiel-Aleksander A., 2019, *„Bycie obywatelem” w wypowiedziach pokolenia 20 plus i ich
fenomenograficzna rekonstrukcja*, „Dyskursy Młodych Andragogów”, nr 20.

- Kawashima-Ginsberg K., Thomas N., 2013, *Civic Engagement and Political Leadership among Women – a Call for Solutions*, https://circle.tufts.edu/sites/default/files/2019-12/civic_engagement_political_leadership_women_2013.pdf (dostęp: 14.10.2020).
- Klamut R., 2013, *Aktywność obywatelska jako rodzaj aktywności społecznej – perspektywa psychologiczna*, „Studia Socjologiczne”, nr 1.
- Klamut R., 2014, *Zależności pomiędzy doświadczanym poziomem bezpieczeństwa a aktywnością obywatelską z uwzględnieniem modyfikującej roli płci*, „Humanities and Social Sciences”, nr 21(4).
- Klimas P., 2019, *Relacje współtworzenia innowacji w ekosystemach. Kontekst ekosystemu gamingowego*, Warszawa: C.H.Beck.
- Klimczak-Ziółek J., Zygmunt A., 2012, *Kobiece – lokalne – obywatelskie. Postawy Ślązaczek wobec aktywności społecznej na przykładzie mieszkanek Rybnika* [w:] J. Wódz (red.), *O pożytkach z badań z dziedziny socjologii i antropologii polityki. Próby refleksji*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Krzyżanowska N., 2012, *Kobiety w (polskiej) sferze publicznej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kwiatkowska A., 2010, *Koncepcja obywatelstwa w teorii feministycznej* [w:] J. Raciborski (red.), *Praktyki obywatelskie Polaków*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Lewenstein B., 1999, *Wspólnota społeczna a uczestnictwo lokalne. Monografia procesów uczestnictwa w samorządzie terytorialnym w pierwszych latach transformacji w Polsce*, Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych.
- Lofland J., Snow D.A., Anderson L., Lofland L.H., 2010, *Analiza układów społecznych. Przewodnik metodologiczny po badaniach jakościowych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Lowndes V., 2000, *Women and Social Capital: A Comment on Hall's „Social Capital in Britain”*, „British Journal of Political Science”, no. 30(3).
- Lowndes V., 2004, *Getting On or Getting By? Women, Social Capital and Political Participation*, „The British Journal of Politics and International Relations”, no. 6(1).
- Łabędź K., 2016, *Aktywność obywatelska na poziomie lokalnym i jej determinanty (na przykładzie Krakowa)*, „Polityka i Społeczeństwo”, nr 4(14).
- Marody M., Giza-Poleszczuk A., 2004, *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Matysiak I., 2014, *Rola sołtysów we współczesnych społecznościach wiejskich. Płeć jako czynnik różnicujący kapitał społeczny*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Miranti R., Evans M., 2019, *Trust, Sense of Community, and Civic Engagement: Lessons from Australia*, „Journal of Community Psychology”, no. 47(2).
- Mularska-Kucharek M., Świątek A., 2011, *Aktywność społeczna mieszkańców Łodzi. Analiza wybranych wymiarów*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 4(46).
- Opiola W., 2017, *Współpraca między I i III sektorem: funkcjonalny rozrost państwa?* [w:] R. Kmiecik, P. Antkowiak (red.), *Wielowymiarowość polityk publicznych – między centralizmem a lokalizmem*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Ozga E., 2011, *O obywatelskości i jej przemianach na przestrzeni wieków* [w:] A. Gawęł, B. Bieszczad (red.), *Kategorie pojęciowe edukacji w przestrzeni interdyscyplinarnych interpretacji*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Peisert A., 2009, *Spółdzielnie mieszkaniowe: pomiędzy wspólnotą obywatelską a alienacją*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Peisert A., 2018, *Społeczeństwo obywateli? Obywatelskość w procesie cywilizowania*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Putnam R.D., 2000, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster.
- Rosenthal C.S., 1998, *Determinants of Collaborative Leadership: Civic Engagement, Gender or Organizational Norms?*, „Political Research Quarterly”, no. 51(4).
- Rutherford S., 2005, *Different Yet Equal* [w:] R.J. Burke, M.C. Mattis (red.), *Supporting Women's Career Advancement. Challenges and Opportunities*, Cheltenham–Northampton: Emerald Group Publishing Limited.
- Stolle D., Micheletti M., 2006, *The Gender Gap Reversed: Political Consumerism as a Women-Friendly Form of Civic and Political Engagement* [w:] B. O'Neill, E. Gidgengil (red.), *Gender and Social Capital*, London: Routledge.
- Szczepańska M., 2018, *Lokalna aktywność obywatelska – czynniki, pułapki, zróżnicowanie. O wzorach zaangażowania charakterystycznych dla wspólnot mieszkaniowych*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Sociologica”, nr 64.
- Szomburg J., 2019, *Idea partnerskiego Pomorza* [w:] J. Szomburg, M. Wandałowski (red.), *Partnerskie Pomorze dla demokracji i rozwoju*, Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.
- Turner B.S., 1990, *Outline of a Theory of Citizenship*, „Sociology”, no. 24(2).
- Vogel U., 1991, *Is Citizenship Gender-Specific?* [w:] U. Vogel, M. Moran (red.), *The Frontiers of Citizenship*, London: Palgrave Macmillan.
- Walby S., 1994, *Is Citizenship Gendered?*, „Sociology”, no. 28(2).
- Wilson J., 2000, *Volunteering*, „Annual Review of Sociology”, no. 26.
- Wiłkomirska A., 2013, *Wiedzieć i rozumieć, aby być obywatelem. Studium empiryczne*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wnuk-Lipiński E., 2005, *Socjologia życia publicznego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wood M.I., Pennybacker P.V., 1914, *Civic Activities of Women's Clubs*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science”, no. 56.
- Zybała A., 2013, *Państwo i społeczeństwo w działaniu: polityki publiczne wobec potrzeb modernizacji państwa i społeczeństwa*, Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Żak-Skwierczyńska M., 2018, *Bariery we współpracy jednostek samorządu terytorialnego miejskich obszarów funkcjonalnych. Przykład województwa łódzkiego*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.